

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІДЕОЛОГІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
(19–20 ЖОВТНЯ 2011 РОКУ, КИЇВ)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

Редакційна колегія: *Л. В. Губерський*, акад. НАН України, акад. АПН України, д-р філос. наук, проф. (гол. редкол.); *А. Є. Конверський*, чл.-кор. НАН України, д-р філос. наук, проф. (заст. гол.); *В. П. Андрущенко*, чл.-кор. НАН України, акад. АПН України, *В. Г. Кремень*, акад. НАН України, акад. АПН України, д-р філос. наук; *М. В. Попович*, акад. НАН України, д-р філос. наук; *О. С. Онищенко* акад. НАН України, д-р філос. наук, *А. О. Приятельчук*, канд. філос. наук, доц.; *Л. О. Шашкова*, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 1 від 26 вересня 2011 року)*

"Ідеологія в сучасному світі", наук.-практична конф. (2011 ; Київ). Науково-практична конференція "Ідеологія в сучасному світі", 19–20 жовт. 2011 р. : [матеріали доповідей і виступів]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 223 с.

У сучасному соціальному житті суспільства і держави особливого статусу набувають ідеологічні процеси. Осмислення ролі, місця і значення ідеології вимагає комплексного аналізу, який можна здійснити тільки завдяки участі в ньому наукових кіл різних спрямувань: істориків, економістів, політиків, правознавців, психологів, мистецтвознавців тощо. Інтегруючим началом такого аналізу постає філософія, оскільки саме вона виконуючи світоглядну, методологічну, духовну, соціально-технологічну функції спонукає до визначення змісту сутності, сенсу та цінностей ідеологічного процесу.

Конференція "Ідеологія в сучасному світі" покликана обговорити коло питань, розв'язання яких стане новим імпульсом для усвідомлення ідеології як конструктивного начала стосовно соціальних змін у світі.

До збірки ввійшли матеріали конференції "Ідеологія в сучасному світі", яка відбулась 19–20 жовтня 2011 року.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх зацікавлених даною проблематикою.

Адреса редакційної колегії: 01033, Київ–33, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет, кафедра філософії гуманітарних наук; ☎ (38044) 239 34 46.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

В. М. Слюсар, канд. філос. наук, доц., ЖДУ ім. І. Франка, Житомир

САТЪЯГРАХА: НАСИЛЛЯ БЕЗ НАСИЛЛЯ

Глобалізаційні процеси, передусім у своїх інтеграційних та уніфікаційних аспектах, виявили низку протиріч, які стають системними, чийм джерелом є етнокультурне та цивілізаційне різноманіття світу. Ідеологія глобалізму, в основі якої полягають західноєвропейські цінності, нав'язує світовій спільноті

власні економічні, соціальні, політичні та культурні стандарти до яких повинні трансформуватися окремі етносоціальні спільноти та держави. Практика довела, що вестернізація та "примусова" демократія, покликані до інтеграції у світову спільноту, дають зворотній результат, оскільки як індивідуально, так і в межах спільнот на протидію цим зовнішнім процесам виявляється реакція збереження національної ідентичності. Відтак, економічний чинник, який у цих процесах є домінуючим і визначає необхідність та незворотність глобалізації, спричиняє появу насилля у побудові нового світу – світу за західним зразком. Це посилюється відкриттям як державних, так і культурних кордонів, а, отже, і структурною багаторівневою міжкультурною взаємодією.

Нині можна спостерігати різні форми реакції на насилля (від тотальної покори до збройних конфліктів), утім конкретна форма у кожному суспільстві залежить, на нашу думку, від а) природних ресурсів та їх економічної затребуваності, б) етнокультурних моделей протидії насиллю (передусім ментальність та релігія) та в) політичної системи суспільства. Актуальним на сьогодні є індійський метод протидії насиллю – сатьяграха, – розроблений ще на початку ХХ століття Махатма Ганді.

В основі філософії ненасилля М. Ганді – сатьяграха, яка визначається як політична стратегія, спрямована на звернення до розуму й совісті опонента, супротивника, пропагуючи ненасильницьке відношення до усього живого та виявляючи власну готовність переносити будь-який біль чи страждання. На основі цих ідей М. Ганді обґрунтував необхідність розбудови "ненасильницької цивілізації" як альтернативи західній. Виникає слушне питання: чи можливе встановлення соціальних зв'язків та відносин, в яких насилля було б відсутнім взагалі. Власне, насилля є таким соціальним відношенням, в якому одні індивіди чи групи людей підкорюють собі інших (їх здібності, виробничі сили, власність тощо) за допомогою зовнішнього примусу, здатного загрожувати життю людини, чи нанести їй фізичного психічного чи морального збиток. Насилля є, на думку німецького соціолога Г. Попітца, завжди існуючою опцією людської діяльності, адже жоден всеохоплюючий соціальний порядок не ґрунтується на відсутності насилля [Popitz, H. *Phänomene der Macht* / Heinrich Popitz. – Mohr, Tübingen, 1986. – S. 57]. Відтак, насилля є іманентним у різних формах соціальних відносин.

Разом з тим в історії філософської думки наприкінці ХІХ століття виникають ідеї неперечення злу насиллям (толстовство). Основним шляхом позбавлення від насилля у світі визначалося духовне усамітнення, створення відокремлених общин. Утім Махатма Ганді намагався довести, що можливо сформувати нові соціальні відносини без насилля, визначивши причиною останнього тваринну природу людини, яка може бути подолана духовним самовдосконаленням, з одного боку, та соціальними реформами, з іншого. Поняття "Сатьяграха", запропонований М. Ганді, містить у собі відсутність насилля взагалі, адже навіть існуючі на той час інші поняття, зокрема "пасивний спротив" (passive resistance) певною мірою відображають елементи насилля. На нашу думку, будь-які владні відносини містять у собі елементи насилля, а відтак, по суті, сатьяграха – це також насильницький метод. Унікальність даного методу у зведенні насилля до своїх мінімальних проявів, впливаючи на його джерело – людські бажання. Аналізуючи принципи реалізації сатьяграхи у системі визначених В. Беняміном відносин "міфічного" і "божественного" насилля, можна дійти висновку, що цей метод унеможливує встановлення кривавого "міфічного" насилля, покликаного нав'язати суспільству нові закони, котрі сприйматимуться як дані. Повалення існуючої імперської влади у індійській колонії збройним шляхом спричинило б у цьому полікультурному суспільстві тотальні збройні конфлікти (вони у певній мірі спостерігаються й нині), адже "міфічне" насилля з боку англійської влади для індусів на той час ще не стало "божественним", оскільки значною мірою тисячолітні соціальні норми та устої залишалися основою соціальних взаємовідносин. Це була "постнасильницька стадія" (А. А. Гусейнов), яка виявила неспроможність дії "насилля у відповідь" з боку індусів. М. Ганді фактично пропонував встановлення "божественного" насилля (насилля, яке сприймається як беззаперечність, святість), повертаючись до культурно-релігійних основ, оминаючи стадію "міфічного". Кінцевим результатом дії "міфічного" насилля є свідоме сприйняття суспільством нових законів. М. Ганді ж проголошує, що "сатьяграха підкоряється законам суспільства свідомо і за власної волі, оскільки вважає їх своїм священним обов'язком" [Ганді, М. Сатьяграха // Ненасиліе: філософія, етика, політика / под ред. Гусейнова А. А. – М. : Наука, 1993. – С. 168], тому дія влади нівелюється, а народ отримує право на громадянську непокору певним, визнаним ним як "несправедливим" законам, стає суддею. Таке право на визнання мала до цього моменту лише влада.

Основним методом зняття прямої дії насилля є ахімса, практика ненасилля як незаподіяння шкоди усьому живому, нею оволодіває індивід, який звільнився від страху. Соціальний принцип ненасилля упроваджується поступово за підтримки релігійних інституцій шляхом утвердження істини, правди. Також важливим чинником утвердження насилля М. Ганді вважав машинне виробництво, яке позбавляє людину гармонії з природою, а урбанізаційні процеси, фактично знищуючи села, призводять до занепаду культури, релігії та стають загрозою здоров'я людини загалом.

Глобалізаційні процеси та різні антропологічні, демографічні, екологічні небезпеки у глобальних масштабах позначаються постійною міжцивілізаційною взаємодією, яка від форми "зіткнення" повинна перейти до інших форм, котрі позначалися б компромісним характером. Важливою умовою, на наш погляд, є відмова від західних стандартів як найвищого рівня цивілізованості та пошук альтернативних рішень, залучаючи надбання усіх цивілізацій, зокрема і філософії ненасилля, котра сформувалася на основі православної, індуїстської та західної цивілізацій та отримала ідейне та практичне обґрунтування у творчості й діяльності М. Ганді.